

TAUTOS ISTORIJS PUSLAPIAI

Baltijos valstybių užgrobimo byla buvo aptarta JAV Kongrese

■ Atkelta iš 7 p.

numeris 346. Rezoliuciją priėmus, ALT pradėjo labai skubiai rinkti dokumentus ir ieškoti liudininkų. Į talką įsitraukė ir Nacionalinis laisvosios Europos komitetas, į kurį įėjo Lietuvos, Latvijos ir Estijos komitetai. Tiesa, ALT vadovybė, turėdama labai artimus ryšius su Č. Kerstenu, glaudesnių ryšių su latviais ir estais nesiekė. Tokia lietuvių veikla papikino kaimynus ir pakenkė tolesniam Lietuvos okupacijos tyrimui.

Baltijos valstybių okupacijai tirti komitetas JAV Atstovų rūmuose buvo įsteigtas liepos 27 d. ir pavadintas Jungtiniu komitetu iširti komunistinę agresiją ir prievartinę Baltijos valstybių inkorporavimą į SSRS (angl. *Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the USSR*). Lietuviai jį vadino Kersteno komitetu. Į komitetą buvo paskirti septyni Kongreso atstovai, vėliau prisidėjo dar du. Kongresas komiteto veiklai skyrė 30 tūkst. dolerių. Komiteto pirmininkas su A. Rudžiu ir Lietuvos informacijos centro direktore Marijona Kižyte vyko į Europą aiškintis, kokių dokumentų ten galima rasti ir kokie liudininkai turėtų būti apklausti.

Kersteno komiteto darbai ir tikslai

Per nepilnų dvejų metų gyvavimo laikotarpį komitetas viešai apklausė 335 liudininkus (manoma, kad apklaustųjų buvo dar daugiau), tarp jų – 42 lietuvius. Baltijos valstybių atstovai, tarp kurių buvo buvusių vyriausybės nariai, teisininkai, karininkai, gydytojai, žurnalistai, papasakojo apie savo tiesioginę patirtį, susijusią su neteisėtais sovietų režimo veiksmais 1940–1941 m. Šie liudijimai padėjo nubrėžti tolesnę Kersteno komiteto posėdžių kryptį, pademonstruoti liudijimų kategorijas ir išryškinti, kurie dalykai, svarstant bylą, turėjo būti svarbiausi.

Ne į visus liudijimus Komitetas rimtai atsižvelgė, nes jo narių neįtikino kai kuriuos pateiktos informacijos objektyvumas (pvz., buvusio Lietuvos liaudies vyriausybės premjero ir užsienio reikalų ministro, rašytojo, prof. Vinco Krėvės-Mickevičiaus liudijimas). Surinkta dokumentinė medžiaga buvo paskelbta septyniuose Komiteto darbuose. Lietuvos diplomatinė tarnyba Komitetui įteikė 1941 m. į SSRS išstremtų lietuvių sąrašus. Komitetas persispausdino tris brošiūras apie Katalikų bažnyčios persekiojimą Lietuvoje ir pan. Visos tyrimo medžiagos kopijos buvo įteiktos Kongresui, Valstybės departamentui ir JAV delegacijai JTO.

Kaip rodo Komiteto veikla, jis siekė įvairių tikslų. Pirmiausia, anot prof. V. Vardžio, Komitetas norėjo informuoti visuomenę apie sovietinę tikrovę ir objektyviai pagrįsti jos nuomonę. Antra, jis rūpinosi išgauti medžiagos, kuri argumentuotų kritiką SSRS užsienio politikai. Trečia, Komitetas buvo lyg psichologinio karo instrumentas tuometinei JAV užsienio politikai paremti, užimtuose kraštuose palaikant laisvės troškimą. Ketvirta, Komitetas stengėsi suformuluoti ir pateikti Kongresui įstatyminę programą, kuri įpareigotų prezidentą ir Kongresą imtis aštresnės politikos prieš SSRS. Komitetas taip pat siūlė, kad JAV valdžia remtų visas tautybių organizacijas, kurios dirba, siekdamos išlaisvinti savo kilmės kraštus. Kersteno komiteto išvados, kad Baltijos valstybės buvo SSRS okupuotos, panaudojant jėgą, suteikė vilties, kad tiek prezidento administracija, tiek Valstybės departamentas palaikys JAV lietuvių veiklą prieš SSRS ir išskels Baltijos valstybių okupacijos klausimą JTO.

Lietuviams pavyko rezoliuciją pateikti ir JAV Senatui

Visos minėtos rekomendacijos rezoliucijos forma 1955 m. Kongreso Atstovų

rūmuose nebuvo svarstytos, nes nenorėta jokių įstatymų pagal komiteto rekomendacijas. Tačiau lietuviams pavyko rezoliuciją pateikti Senatui, kur ji buvo vienbalsiai priimta ir turi Senato rezoliucijos Nr. 271 vardą. Rezoliucijoje smerkiama Baltijos valstybių okupacija ir pritarta prezidentų F. D. Ruzvelto, H. Trumeno ir D. Eisenhowerio (angl. *F. D. Roosevelt, H. Truman ir D. Eisenhower*) vykdomam okupacijos ir jos padarinių nepripažinimui. Senatui griežtai pasisakius, dabartinei ir būsimoms administracijoms buvo atimta galimybė bet kokiais motyvais vykdyti kompromisinę politiką su SSRS, liečiančią Baltijos valstybių okupaciją. Tai buvo svarbu visoms okupuotųjų kraštų tautoms.

Dauguma Kersteno komiteto sudarančių Kongreso narių atstovavo valstijoms, kurių nemaža dalis gyventojų buvo ieseiviai iš Vidurio ir Rytų Europos. Todėl neatsitiktinai 1954 m. Kongresas praplėtė Komiteto veiklą, numatydamas vykdyti ir kitų Rytų Europos komunistinių valdomųjų kraštų tyrimus. Tada Komitetas pakeitė pavadinimą ir tapo Komunistinio agresijos tyrimo komitetu. Taip atsirado galimybė ir kitoms okupuotoms tautoms viešai išreikšti argumentus dėl savo šalių likimo. *Autorius yra VDU Lietuvių ieseivijos instituto vyr. mokslo darbuotojas*

Kas bando paniekinti poetą Justiną Marcinkevičių?

Dr. Zigmantas Vaišvila

Birželio 3 d. valdžios „pamirštam“ Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui (LPS) sukako 35-eri. Tada buvo išrinkta LPS iniciatyvinė grupė. Pirmuoju jos nariu išrinktas poetinių dramų „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“ ir „Daukantas“ autorius Justinas Marcinkevičius. Šiuose spektakliuose verkėme, skandavome „Lietu-va!“. Sovietmečiu tai buvo Lietuvos išlikimo ir stiprybės dvasinė siela – Atgimimo pagrindas. Poeto sutikimas tapti Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariu buvo esminis lūžis ir taikaus mūsų Tautos kelio į valstybės atkūrimą pradžia.

Išgilinkime į poeto žodį LPS savitrašėčio „Atgimimas“ pirmajame numeryje (1988 m. rugsėjo 16 d.): „Kraštas, kurį iš savo protėvių paveldėjome, yra mūsų. Vadinam jį Lietuva ir norim, kad šis žodis iš pasaulio kalbos, iš jo žemėlapiu neišnyktų. Rašom ir tariam jį kartu su kitais ne mažiau vertais ir garbingais tautų ir valstybių vardais. Norim, kad ir kiti su pagarbą jį ištartų. Istorija, į kurią atsiremiam, yra mūsų istorija. Šviesos ir tiesos spindulys teapšviečia skurdžius ir garbingus, kraujuojančius ir sopulinius jos puslapius, senus ir naujus jos kultūros paminklus. Kalba, kuria kalbam ir kuria didžiuojamės, yra mūsų kalba. Joje užtenka žodžių meilei ir neapykantai, džiaugsmui ir liūdesiui. Ji niekam negroso, ji nieko neatstumia. Kaip

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajam suvažiavimui pirmininkauja LPS iniciatyvinės grupės nariai – LMA akademikas, poetas Justinas Marcinkevičius ir profesorė dr. Meilė Lukšienė. 1988 m. spalio 22 d. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Roma Beliajeviene

ir visos, ji nori gyventi.

Žmogus, kuris žiūri į mus, reikalauja tiesos ir teisingumo. Turi būti apsaugotas jo gyvenimas, darbas, kūryba, apgintas ir pagerbtas jo žmogiškumas, sąžiningumas, dora. Jo dvasios gėlė, jo būties vienybė teatsiskleidžia tarp mūsų ir mums. Gamta, kurioj esam, yra mūsų, bet mes esame jos. Nuvalykime užterštą žaliąsias jos akis, rūpėsiu ir globa apgaubkim visus jos pavidalus, visas jos broliškas formas. Mes sveikinam Persitvarkymą, išlaisvinantį dvasią, mintį, darbą, kūrybą, ir po jo vėliavom – viešumo ir demokratijos vėliavom – siekiame atsinaujinti, atginti žmogui ir tautai.“

1992–1993 m. buvo padaryta viskas, kad šis žmogus netaptų mūsų Prezidentu. Net nebandytų. 1991 m. birželio 6 d. Lietuvos

televizijos „Krantų“ laidoje žymaus komunistinio veikėjo Antano Venclovos sūnus Tomas Venclova ir ilgamčio LKP CK pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus auginintis Aleksandras Štromas be argumentų pareiškė, kad J. Marcinkevičius apysaka „Pušis, kuri juokėsi“ parašyta KGB užsakymu. Televizijos laidoje rašytojas Kazimieras Saja ir literatūros kritikas Vytautas Kubilius su šia KGB versija nesutiko ir vertino J. Marcinkevičių kaip Poetą ir Žmogų. (V. Kubilius: „Kai buvo Sąjūdis, reikėjo savo autoritetu paremti Sąjūdį ir sakyti didingas taurias kalbas, jis buvo reikalingas. O mes, taip išėina, dabar nuo jo nusigręžiam.“)

Mes vis, ne tik sąjūdiečiai, apsauginai laisvės ir pasitikėdami tais, kuriuos renkame, leidome jiems Sąjūdžio ir Lietuvos Atgimi-

mo istoriją ne tik pasisavinti ir perrašyti, bet ir paniekinti. Tai daroma primityviai ir tiesmukai. Chunveibiniškai. 1966 m. Mao Dzedongo Kinijos kultūros revoliucijos aktyvistai paraginti griovė ir naikino „atgyvenas“ – „pasenusias“ idėjas, seną kultūrą, senas tradicijas ir senus papročius. Lietuvoje fiziškai su kitaninčiais bent jau masiškai dar nesudorojama. Mat Lietuvoje „demokratija“...

2018 m. išleista J. Marcinkevičiaus esė „Taburetė virš galvos“, parašyta 1991 m., padeda suvokti šio santūraus ir tauraus žmogaus pasirinkimo giluminę esmę. Tai – poeto ir Sąjūdžio žmogaus atsakas T. Venclovai, A. Štromui ir kitiems, kurie konjunktūriškai, primityviai beatodairiškai ir šiandien taršo „sovietmetį“: „Niekada nesutiksiu, kad mus tardytų ir kaltintų tie, kas pasitraukė, kas negyveno kartu su mumis... Juk tokį Lietuvos likimą priėmėte jūs, jūsų karta, gerbiamieji ieseiviai, tėvai ir vyresnieji broliai! Dabar jūs vadinatė mūsų kartą „bestuburę“. Taigi jinai būtų ir laikė pagrindinį stagnacijos svorį – be stuburo, kaip žinia, nieko neišlaikys ir nedaug bėpakelsi. Kas, jei ne ši karta, atvedė Lietuvą į Sąjūdį? Priešui nelinkėčiau, ką teko patirti, išjausti, išgyventi, apmąstyti mums. Kur mes galėjome išeiti iš to, ką mums palikote?.. Bet kodėl norite atimti tokią teisę iš mūsų, negi jūs galvojate, kad Lietuva 50 metų privalėjo eiti atviro priešinimosi keliu? Ir žūti? Betgi kodėl nesipriešintote jms, kai buvo galima, kai reikėjo priešintis? Atsimenate – 1940-aisiais, kai toks pasipriešinimas būtų turėjęs prasmę. Vadinatė mus prisitaikėliais, konformistais, bet juk palikote mums, pametėte, kai mums buvo po 10–15 metų. Šėtono nasruose palikote. Valstybę praradote jūs, o tautą mes vis dėlto išsaugojome. Nė vieno pikto ir kartaus žodžio nesu apie jus pasakęs. Prašau tik vieno: nesimkite tos

Kas bando paniekinti poetą Justiną Marcinkevičių?

■ Atkelta iš 8 p.

bylos, kurioje jūs negalite būti teisėjais.“ Tai ir atsakas tiems, kurie šiandien viską žino, ką ir kaip tuomet turėjome daryti. Tik tuomet šie patarėjai tylėjo ar nebuvo gimę.

Ir štai dar viena patyčia iš mirusio Poeto. „Subtili“. 2023 m. gegužės 15 d. architektūrinio-skulptūrinio objekto Justinui Marcinkevičiui atminti ir skvero sutvarkymo darbų prie Rašytojų sąjungos konkurso Projektų vertinimo komisija patvirtino konkurso (<https://rasytojai.lt/skelbiame-architektūrinio-skulptūrinio-objekto-rasytojui-justinui-marcinkeviciui-atminti-ir-skvero-sutvarkymo-darbu-konkurso-laimetojus>) nugalėtojus – projektą „Trilogija“. Autoriai – architektai Gintaras Čaikauskas ir Agnė Mockevičiūtė, skulptorius – Gediminas Piekuras taip apibūdino Justino Marcinkevičiaus „Trilogijos“ („Mindaugas“, „Katedra“, „Mažvydas“, o ir „Daukantas“ pridurtas) pristatymo idėją – suglamžytas popieriaus lapas, simbolizuojantis itin nelygų (Karaliaus Mindaugo) sostą, į kurį atsėdus galima bus pamatyti Katedrą. Suglamžytas popieriaus lapas iš akmens simbolizuoja Poeto gyvenimą ir kūrybą, kaip ir Lietuvos istoriją. Suglamžyto popieriaus forma, anot autorių, galinga ir monumental!

Gal autoriai ir skaitė „Taburetę virš galvos“... Ar bent žino, kad J. Marcinkevičius parašė šį kūrinį. Todėl projekto pristatyme jie dar ir atvirai deklaravo patyčią: „Taburetė virš galvos??? Jokių būdu NE – tegul ir nenugludintas, bet vis tik – SOSTAS!“

Komisijos pirmininkas architektas Darius Linartas 2023 m. gegužės 17 d. LRT „Ryto alegro“ laidoje (www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000277015) buvo dar atviresnis ir

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės susirinkimas Lietuvos mokslų akademijoje

paaikšino, kodėl laimėjo šis projektas: „Taip, kolegialiai komisija svarstė <...> ir priešio prie vieningos nuomonės <...>“. Vieninga nuomonė, kaip tarybinės liaudies? Pagal nuostatus komisijos nariai turėjo balsuoti atskirai už kiekvieną projektą. Jiems J. Marcinkevičius – daugiaprasmė asmenybė, kurios veikla Sąjūdyje vertintina teigiamai, o iki to – abejotina. Po tokio pareiškimo norisi paklausti Dariaus Linarto, ar daug skaitė poeto kūrybos? Anot pirmininko, dėl to pasirinktas „nepatogus sostas“.

Matyt, dėl to, kad nebūtų kitokių nuomonių, komisija dirbo anonimiškai. Jos sudėtis paskelbta tik skelbiant laimėtojus, o skūsti jos sprendimą galima buvo per 5 dienas po

preliminaraus sąrašo paskelbimo, niekam nerodant projekto darbų ir vertinimų... Tai ką ir kaip galima skūsti? Tobula „demokratija“, nuo tarybinės besiskirianti tik išraiškos priemone, bet ne esme.

Kaip suinteresuotas asmuo, pirmiausia LPS iniciatyvinės grupės narys, viešai klausiu, kaip galima teigiamai vertinti J. Marcinkevičiaus veiklą Sąjūdyje ir neigiamai vertinti jo veiklą iki tol, jei Lietuvos žmonės jį vertino ir į Sąjūdžio iniciatyvinę grupę išrinko, juo pasitikėjo dėl jo kūrybos, pirmiausia dėl pjesių „Mindaugas“, „Katedra“, „Mažvydas“, „Daukantas“, kurias ir poetas pripažino svarbiausiomis jo kūryboje? Panašu, kad šiai, „kolegialiai“ balsavusiai,

komisijai ar bent jau komisijos pirmininkui logikos nereikia. Parengiamasis tokiam sprendimui priimti darbas buvo pradėtas dar po konkurso paskelbimo, viešai diskutuojant, ar iš vis tokiame J. Marcinkevičiui galima statyti paminklą?

Chunveibinams, naudotiems susidoroti su politiniais ir visuomeniniais oponentais, taip pat logikos nereikėjo. Jiems pasakė, ką daryti, ir jie darė. Ir fiziškai susidorodavo su nurodytais asmenimis. Taigi, Rašytojų sąjungos ir architektų komisija už uždaru durų nusprendė ir paskelbė, kad reikia „suglamžyti“ poetą J. Marcinkevičių ir Lietuvos istoriją. Šiam tikslui pasiekti pasirinktas tinkamas projektas. Verta už tai skirti iki 280 tūkst. eurų. Ar mes ir vėl tylėsime?

Nevertinsiu konkurso rezultatų, juo labiau kad viešai eksponuoti tik 5 iš 15 darbų, o komisijoje nebuvo nė vieno skulptoriaus ar Lietuvos dailininkų sąjungos atstovo. Man įdomiausia, kaip autoritetinga Rašytojų sąjungos komisija pasidavė psichologiniam spaudimui? Ir kas tas komisijos spaudėjas? Gal tai aukščiausia cenzūros forma – savicenzūra?

Laiku neapgyvėme J. Marcinkevičiaus nuo patyčių, o drauge – ir mūsų pačių tapatybės naikinimo. Todėl ši patyčia tęsiasi. Su giliu skausmu širdyje poetas pats atsakė į šį klausimą: „Supratau: aš turiu būti sunaikintas. Sunaikintas kaip poetas. Kaip pilietis. Jeigu neišlaikysiu – ir kaip žmogus. <...> Nejaugi niekas neištis rankos, nejaugi taip ir žūsiu melo srutose, šmeižto paplavose! Ačiū tau, nepriklausoma Lietuva, už tokią „dovaną“. Tai labai neįprasti šiam žmogui žodžiai, patvirtinantys jo gilius išgyvenimus. *Autorius yra Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, Kovo 11-osios Akto signataras.* ■

SIGNATARŲ NAMUOSE EKSPONUOJAMA 1949 M. VASARIO 16-OSIOS DEKLARACIJA

Živilė Stadalytė

Lietuvos nacionalinio muziejaus Signatarų namuose pradėta eksponuoti Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16-osios deklaracija – vienas iš atraminių šiuolaikinės Lietuvos valstybės dokumentų. Pristatant dokumentą, buvo pabrėžta, kad šiandienai kontekste jis įgyja ne tik valstybinę, bet ir geopolitinę bei tarptautinę svarbą. Teisi-

Garbės sargyba prie Signatarų namuose eksponuojamos 1949 m. vasario 16-osios deklaracijos

deklaruojančių turiniu. „Partizanai siekė valstybingumo ne tik ginkluotu pasipriešinimu, bet ir politiniais veiksmais – 1949 m. partizanų vadų pasirašyta deklaracija yra svarbus įrodymas. Šia deklaracija partizanai nurodė Lietuvos valstybės vertybinę kryptį, kuri atitiko vakarietiškas Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos idėjas“, – teigia krašto apsaugos ministras Arvydas Anušauskas.

Manoma, kad 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos teksto rengėjas yra diplomatas Alfonsas Vabalas, 1939 m. apgynęs teisės mokslų disertaciją Sorbonos universitete Paryžiuje. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, jis aktyviai įsitraukė į ginkluotą kovą. Deklaracijos signatarai – aštuoni partizanų vadai, atstovavę visiems Lietuvos partizanų daliniams ir susibūrę į Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdį: Jonas Žemaitis-Vytautas, Aleksandras Grybinas-Faustas, Vytautas Gužas-Kardas, Juozas Šibaila-Merainis, Bronius Liesis-Naktis, Leonardas Grigonis-Užpalis, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Petras Bartkus-Žadgaila. Deklaracija Signatarų namuose bus eksponuojama iki rugsėjo 11 d. *Autorė yra Lietuvos nacionalinio muziejaus komunikacijos specialistė.* ■

1949 m. vasario 16-osios deklaracija

niu požiūriu ši deklaracija laikoma vienu iš trijų svarbiausių šiuolaikinės modernios Lietuvos valstybės dokumentų, jungiančiu 1918 m. vasario 16 d. ir 1990 m. kovo 11 d. aktus.

„Signatarų namai mūsų sąmonėje pirmiausia siejami su 1918 m. vasario 16 d. pasirašytu Lietuvos Nepriklausomybės Aktu – pamatiniu mūsų modernios valstybės laisvės idėjų įprasminančiu dokumentu. Partizanai gerai suvokė šio dokumento

reikšmę ir savo Deklaracijoje orientavosi į Lietuvos Nepriklausomybės Akte suformuluotas nuostatas – laisvę, demokratiją ir pilietines teises. Šios vertybės itin svarbios, kai Ukrainos karas už laisvę vyksta mūsų valstybės ir NATO pašonėje“, – sako Lietuvos nacionalinio muziejaus generalinė direktorė dr. Rūta Kačkutė.

Sunkiomis partizaninio karo sąlygomis parašytas dokumentas pasižymi brandžiu, teisiškai ir politiškai stipriu, pažangias vakarietiškas vertybes ir aiškiai geopolitinę kryptį